Fiskehistorier från Aspöja blev början på Folkes livslånga lärargärning

- **Jag tror nästan jag tog knäcken på min mor när hon bar och födde mig 1926, berättar Folke Sandell 86 år senare när han sitter i sin sommarstuga på Aspöja.**
- **Hon hade redan fem barn; min syster Marianne som var yngst var fem år när hon väntade mig som sladdbarn. Samtidigt pågick en stor nybyggnad av Sandellhuset. Man hade tagit farstun i det gamla huset och gjort kök av under byggnadstiden och där skulle hon sköta allt från matlagning till hela familjen och byggarna till diskning av mjölkkannor, silar och separatorn.**

Men det gick bra och de blev så småningom åtta runt matbordet i det nya Sandellhuset, pappa Axel, mamma Agda, fyra bröder – Sven, Olle, Kalle och Alf och så den enda systern, Marianne. Det var 17 år mellan äldste brodern och lillebror Folke.

Folkes pappa Axel Sandell hade övertagit familjegården Aspöja 1:3, 1915 genom att köpa ut syskonen. Gården omfattade 1/8 mantal och det innebar ca 3 tunnland öppen jord samt ängar och beten. Det var tillräckligt för att föda 2-3 kor och ett par grisar. Några höns fanns inte på gården; ägg köptes från Forsmans på granngården eller av Anders Asplunds hushållerska Ester.
- När familjen Oests köpte Aspöja 1:7, 1:12 och 2:5 (som då hade samma ägare) 1935 arrenderade min far den ena hälften av gården och Anders Asplund den andra.

Med ett halvslag runt vardera örat

All mjölk togs om hand på gården, dvs mjölken separerades dagligen och grädden sparades för att bl.a. användas för att kärna smör. När man fått ihop tillräckligt med grädde hängdes den i en kruka i vattenkällan till kylning och kärnades sen till smör.

- Någon häst hade vi aldrig utan vi körde med kor, berättar Folke. Det var lite status att ha en häst, som enbart kunde användas för körslor. Kor var egentligen bättre eftersom de BÅDE kunde användas som dragdjur och samtidigt ge både mjölk och kött.
- Vi körde alltid korna i par och de lärdes upp genom att en yngre ”nybörjare” spändes vid sidan av en äldre och mera erfaren ko. Tömmarna la´ man med ett halvslag om öronen och drog man i vänstertömmen gick korna åt vänster och drog man i högertömmen gick de åt höger.
- Jag körde aldrig själv korna; alla körslor skötte far och det jobbigaste var nog att plöja med enskärig plog. Det tog sina rundliga tid men åkrarna var ju inte så stora….

Kor var bättre än hästar för de gav både mjölk, kött och draghjälp men det ansågs ”finare” att hålla häst, som bara kunde användas som dragare. Här körs skörden in på familjen Sandells gård. Foto:Sven Sandell

Förutom djuren och odlingen av foder till dem spelade odlingen av brödsäd, potatis och grönsaker en viktig roll och inte bara för den egna konsumtionen.

- Min bror Sven var alltid full av idéer och initiativ, erinrar sig Folke Sandell. Han började bl.a. odla tidigpotatis på åkrarna nedanför Forsmans. De var väldigt bördiga eftersom så mycket gödsel från lagårdarna på höjden under årens lopp hamnat nere i sänkan och potatisodlingen blev så framgångsrik att skörden också räckte för avsalu till Konsum i Arkösund. Även lökodling för försäljning tillhörde Svens idéer.

Fisket stod för kontanterna

Ungefär lika viktigt som jordbruket var fisket där ålen vägde tyngst tätt följd av strömmingen; den sistnämnda emellertid rätt opålitlig och nyckfull.

- Man kan nog säga att familjens basföda kom från jordbruket och kontanterna från fisket. Förutom de fiskevatten som hörde till gården fanns det vatten i ytterskärgården som var föremål för hävd, dvs de gick runt inom ett skifteslag. Asplund, vi och Söderholm hade gemensamma vatten. Det var sådana vatten som aldrig kunnat skiftas eftersom fisket var ojämnt. Lusskär och Örskär var exempelvis fina ålvatten.

Ålfisket innebar inte bara arbete under fiskesäsongen utan under stora delar av året. Det var långt före dagens stora bottengarn och ålhommor skulle byggas ”skräddarsydda” för de ställen där de skulle stå. Det innebar olika storlek på ingångsportarna och olika längd och djup på armarna, som skulle fånga upp och leda in ålen i strutarna, beroende på hur botten och stranden såg ut. Portarna hade en bräda i botten och två långa enslanor som gick om lott och lindades samman högst upp. Till de mindre portarna och ringarna räckte det ibland med en enda enslana. För att förankra hommorna användes stora stenar som ibland fick justeras till formen för att rep skulle kunna fästas kring dem. De mindre sänkstenarna som fästes i

nederkanten på armarna, bestod av platta, rundslipade klapperstenar, som hämtades på Öland och som man borrade hål i för att de skulle kunna fästas på de långa nätarmarna och hålla dem stående på botten.

Båtar vid Sandells bygga och sjöbod vid Kyrkällen. Foto: Sven Sandell

När homman var färdigbyggd skulle den sedan tjäras innan den sattes i sjön, Tjäran tjänade både som konserveringsmedel och kamouflage.

– Det krävdes stor skicklighet för att bygga hommor och det mesta av arbetet gjordes av min far under vintrarna. Själv fick jag på sin höjd binda armarna men min bror Olle, som kanske tänkte sig en framtid med fisket, fick också lära sig att binda de mera avancerade delarna. En homma kunde räcka fem år men det kunde lika gärna hända att den gick förlorad i en storm redan första gången den användes.

Även strömmingsskötarna tillverkades och lagades vintertid. För dem köptes s.k slingor, dvs själva näten, som sedan försågs med sänk- och flyttelnar. På 1930-talet kunde man också köpa sjöfärdiga skötar. Det var min bror Olle som skötte skötfisket, och han satt ofta i köket och lagade skötar.

Barn i arbete och i skolan

Barnen i Sandellfamiljen fick tidigt börja hjälpa till med arbetet med hö och säd. Havre bands till nekar och torkades i rökar (stående lutade mot varandra) medan nekarna av annan brödsäd spetsades på krakstörar. Höet togs in löst och en tidig arbetsuppgift för en lillebror blev att trampa ihop höet uppe på skullen, dvs. gå kors och tvärs i höet, som växte upp mot taket allt eftersom lager efter lager av hö kastades upp på skullen.

- Det var ett både varmt, jobbigt och dammigt uppdrag för en liten unge men det kändes väldigt skönt när man senare fick kasta sig i sjön och skölja av sig svett och damm.

Skolan på Aspöja är definitivt stängd sedan 1965 men skolhuset som byggdes 1924 står kvar och fungerar numera som bygdegård.
Foto:Wiwi Samuelsson

I skolan på Aspöja härskade på 30-talet ”fröken” Ester Söderholm och det år som Folke Sandell började – 1934 – var det hela sju stycken elever som började samtidigt. Totalt hyste skolan ca 15 elever i den enda skolsalen. Några år tidigare hade det funnits 25 elever i skolan. Det var några år med stora barnkullar; Sandellbarnen var sex stycken och John Skärlund hade åtta barn och även på Lundö fanns det en stor barnaskara. Och det var flera familjer på Aspöja som hade barn i skolåldern på 20- och 30-talen. Men åren efter de sju nybörjarna tillkom det just inte många barn förutom Harry Skärlund och flickorna Anna-Greta Bergström och Ingrid Magnusson från Lammskär. Så när den stora sjubarnsklassen lämnade skolan 1940, efter att ha fullföljt sina sex obligatoriska år i folkskolan, var det bara tre elever kvar. Då lades skolan ner och ”fröken” Söderholm fick flytta till Sankt Anna Kyrkskola. De tre eleverna blev inackorderade och fick gå i Arkösunds skola. Tre år senare - läsåret 1943/44 - var det dags för några nya barn att börja skolan och då fick den öppna igen.

- Men det var inte lätt att komma som lärare till Aspöja, misstänker Folke Sandell, som senare själv kom att utbilda sig till lärare. De kom som ”utbölingar” till ön och samtidigt var de lite ”märkvärdiga” med sin utbildning i bagaget. Det var inte heller lätt att få lärare att stanna under längre tid och det var flera som passerade revy mellan 1940 och 1946 när småskollärarinnan Maja Thieme kom med sina två barn , Lasse och Thomas, från Tyskland. Hon var svenska men gift med en tysk man i Hamburg och hon kom att bli skolan trogen ända fram till sin pensionering. Mannen kom på besök några gånger men han flyttade aldrig till Aspöja.

- För min egen del hade jag just inget speciellt emot skolan men jag var samtidigt långt ifrån något skolljus. Fysik, kemi och teknik intresserade mig men det var inte riktigt fröken Söderholms bästa ämnen… Under vintrarna 1941 och 1942 anordnades en 6 veckors fortsättningsskola som var obligatorisk. Den leddes av fru Nanna Scheller från Yxnö skola, som helt enkelt flyttade hit med både man och barn medan fortsättningsskolan pågick.

Studiecirklar och Hermodskurser

Folke Sandells storebror Sven hade tagit initiativ till studiecirkelverksamhet för intresserade ungdomar på Aspöja och i studiecirkelform bedrevs Hermodskurser i bl a. svenska och matematik. Efter avslutad skolgång drogs även Folke Sandell med i Hermodsstudierna, som byggde på en kombination av skrivet undervisningsmaterial och arbetsuppgifter, som skickades in till Hermods. Där blev de rättade och skickades tillbaka till eleverna. Han läste kurser i fysik, kemi och svenska.

Folke Sandell djupt försjunken i … vaddå.
Foto: Sven Sandell

Folke Sandell kom så småningom att ägna mycket tid åt skrivande, bl a har han författat den historiska tillbakablicken ”Aspöja - ö i förvandling” som publicerades första gången 1998. Men av denna talang märktes inte mycket under Hermodskursen i praktrisk uppsatsskrivning.

- Det är lite märkligt men för mig var den ingen stor framgång, konstaterar Folke Sandell många år senare.

Framgångar i skolan skulle däremot komma några år senare när han 1946 följde i sin storebror Alfs fotspår och började på Lunnevads folkhögskola utanför Vikingstad.

- Där blev jag plötsligt betraktad som ett skolljus!

Studierna på folkhögskolan påbörjades 46/47 och fick därefter avbrytas för ett års militärtjänstgöring på I4 i Linköping.

- Det blev i långa stycken ett eländigt år, minns Folke, när jag drabbades av den ena barnsjukdomen efter den andra; både mässlingen, vattkoppor och påssjuka och allt annat. Kronan ville nog helst bli av med mig – någon större nytta tyckte de väl inte att de hade av mig men jag fick i alla fall komma tillbaka och avsluta lumpen.
- Därefter kunde jag göra mitt sista år på folkhögskolan där jag fick A i naturvetenskapliga ämnen och a i de humanistiska.

Fiskehistorier banade väg till läraryrket

Med detta goda omdöme i bagaget, tillsammans med lite besparingar från strömmingsfisket och ett stipendium, uppstod frågan vad Folke skulle göra nu. Ingen förväntade sig egentligen att han - med fem äldre syskon - skulle stanna hemma på Aspöja och överta fädernesgården. Själv drömde han mest om att bli kemist eller ingenjör men från kemistyrket avråddes han bestämt av en yrkesvägledare och till en ingenjörsutbildning var vägen väl lång.

- På Lunnevad var det många som funderade på sin framtid. En del ville bli lärare. Så föddes iden att söka till folkskollärarseminariet i Linköping. Det skulle ge möjlighet att studera vidare och samtidigt leda till en yrkesutbildning. För att komma in krävdes egentligen realexamen och det hade jag inte så jag var tvungen att tentera i vartenda ämne. I de flesta ämnen klarade jag mig bra men det gällde inte för engelskan där det inte var många ord som jag klarade i den kombinerade stil som utgjorde tentamensprovet. Det blev underkänt i engelska.

-Jag tror att det som räddade mig in på folkskollärarseminariet var min insats i tentamensuppgiften ”Fri sysselsättning med barn”. Där gällde det att under 20 minuter ta hand om ett gäng barn och hålla dem uppmärksamma och intresserade. Jag talade om fiske – det var ju ett område som jag kände väl – och barnen var intresserade av mina berättelser. Det blev nog avgörande för intagningsgruppen – jag blev antagen som folkskollärarkandidat och fick bl.a. ägna det första året åt att bättra på min usla engelska. Jag fick lägga manken till ordentligt men redan efter första året hade jag höjt från underkänt till Ba.

Aspöjasonen som aldrig lämnade ön

Och därmed var Folke Sandells levnadsväg som lärare och folkbildare utstakad. Även om han och hustrun Kajsa-Britta valde att leva och bygga yrkes-och familjeliv på annat håll övergav de aldrig Aspöja där deras lilla bruna hus låg diskret inbäddat bakom enar i närheten av Kyrkhällen. Folkes nyfikenhet och vetgirighet minskade aldrig med åren och han kom att ägna mycket tid åt forskning i Aspöjas historia. Inte heller hans pedagogiska förmåga och folkbildande ambitioner falnade och han berättade gärna och levande om sin älskade ö exempelvis på Aspöja sommarsöndag så sent som året före sin död i juli 2019.

Folke och Kajsa-Britta Sandell. Foto: Sven Sandell

Intervjun med Folke Sandell gjordes i juli 2013 av Wiwi Samuelsson och har kontrollästs och korrigerats av Folke. Den var tänkt att ingå som en start på en samling intervjuer med gamla Aspöjabor men Livets väg är, som bekant, kantad av tappade sugar och projektet strandade av olika skäl och Folkes berättelse har därför inte publicerats tidigare.